

Fried István

Forrás-évfordulón – nem csak a Forrásról

Hírös város az aafödön Kecskemét,
(...) annak öszöm könyvérét...

A tanyákon túl a pusztá mélyén
Áll magányos, dölt kéményű csárda,
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecskemétre menvén a vásárra.

(Petőfi Sándor)

Kecskemét kisgimnazista korom óta az irodalomban, az irodalom által él(t), Petőfi Sándor, Jókai Mór, majd Katona József közvetítésével. Hogy ez a valóban tekintélyes névsor (mely személyes irodalmi elkötelezettségemről is árulkodik) miként lett további irodalmi és személyes elkötelezettséggé, ez ama bizonyos „másik történet”, amelyet külön kell elbeszélni. Elsőnek tehát arra emlékezem, hogyan formálódott az *első* történet, amelynek több értekezés, valamint három és fél könyv a tanúja. Talán ott kezdeném, hogy első irodalomtörténeti szándékú kísérletem (pirulva gondolok vissza rá) erős tanári-kritikai visszhangot kapott – sajnos és szerencsére jogosan. Meg kellett tanulni elfelejteni a „korszak retorikáját”, frazeológiáját, meg kellett tanulni, mint lehet hozzáférni a célszerű és értelmes szólás módozataihoz, párhuzamosan azzal, hogy kerülni kell(ett) mindazt, ami eleve tiltásba ütközött, ami túlságosan éber „könyvvizsgáló”-k figyelmét fölkelthette. Petőfi, Jókai, Katona olvasása ugyan nem pótolta a kortárs irodalmat, de ami a kortársnak nevezett, „hivatalos” irodalomból napvilágot láthatott, avíttabbnak tetszett Petőfinél, Jókainál, Katonánál (arról nem is szólva, hogy három klasszikusról értekezve forradalom, lázadás, zsarnokölés szóba jöhetett, a kortárs irodalom esetében több mással együtt tabutémának számított). Ugorva az időben, Petőfi, Jókai és Katona „behozta” Kecskemétet, a kecskeméti pusztát, amely egészen másképpen jelenik meg íróinknál; Petőfinél legalább olyan azonosulással, mint Jókainál, Katonánál – életművét tekintve – legalább úgy belejátszva a fő műbe, mint a másik kettőnél. És mindháromnál mű és életrajz termékeny összejátszásában. Katona ráadásul elvezetett Petőfihez (Petőfinek is volt *Bánk bán*-élménye: népnek szánt elbeszélő költeményben népieskedte, nem kevés királyellenes humorizálással, a nagyúr történetét). Jókai pedig máig is idézhető tanulmányt írt a *Bánk bán*ról, mely több áttétellel ott rejtőzik az *És mégis mozog a föld* című regényében. Ritka történés a magyar irodalomtörténetben: a *Bánk bán* egy meghirdetett, de el nem játszhatott előadása pecsételte meg Jókai Mór és a Gertrudis királyné szerepében már tündökölt Laborfalvy Róza szerelmét, amely kalandos-viharos házasságkötéssel zárta le e történet első felvonását. Persze, a filológus csak mintegy kiegészítő adatként dolgozza tanulmányaiba a szorosabb értelemben vett-vehető életrajzi szempontokat; de messze nem zárkózik el attól, hogy életrajzi adatok művé áthangszerelődésének nyomába ne eredjen. Petőfi Sándor kecskeméti időzésére esik a Jókai által feljegyzett színpadi siker, a *Lear*

király bolondjának szerepében. S ha a színháztörténet némi tartózkodással fogadja is Jókai emlékezését, a Petőfi-életmű bűvárai megkísérlik a Petőfi-líra egyes szegmenseivel összevetni az elképzelt Petőfi-alakítást (a nagyon keserű, erős színekkel ironizáló, mélyen gondolkodó bolondot) például a *Felhők*-ciklus poétájának előadásával. Az 1843-as esztendő első hónapjaiban látta vendégül Kecskemét Petőfit, mintegy tíz vers született itt, köztük a *Jövendölés*, a *Színésztársamhoz*, a *Lopott ló* (az utóbb kibontakozó „nagy” líra első próbái), de a Petőfi-költészet védjegyeként elfogadott szabadság-szerelem gondolat első ízben az itt született *En ön(le)leplező* költeményben zendül föl:

És az ég minden földébe,
Drága fátat ülteté be:
Szerelem!
Koszorúba fűzöm ágít,
Koszorúm szerény virágít
A hazának szentelem.

Jókai első regényében, a feltűnést keltett, várakozásokat ébresztett *Hétköznapi*okban a több szálon futó történet, gazdagon díszített szólamok sem feledtetik el, hogy a mindössze a huszadik életéve körül járó író ugyan felmondja az európai romantika (elsősorban Victor Hugo) regényírásának leckéit, mint kell cselekményszálakat összeszőni/kuszálni, rejtélyeket „adagolni”, szélsőséges-végletes jellemeket nemegyszer rikító színekkel festeni, méghozzá akképpen, hogy a főszereplő Kecskemét maradjon: szokásvilágával, szólásaival, alakjaival, némely típusával, általában azzal, ami Jókainak élete végéig erőssége marad: helyszínrajzával.

Nem kívánom tagadni, hogy az említett hármasnak bűvöletében ekkor kevésbé foglalkoztatott Kecskemét kortársi irodalma, kultúrája, noha a Kodály Intézetről tudtam, mindig megbecsüléssel/tisztelettel gondoltam nem csak pedagógiai teljesítményére, színháza azonban csak akkor foglalkoztatott, amikor Gábor Miklós egy időre Kecskemétet választotta működése színhelyéül (emlékezetes volt a *Don Carlos*-előadás, II. Fülöpként Gábor Miklós); kerek húsz esztendőn keresztül ugyan a könyvtárban kézbe vettem a *Forrást*, de érdeklődésem más irányokba vezetett, pályám jelentékeny részében csak irodalomtörténeti, szlavisztikai, germanisztikai folyóiratokba írtam, szegedi tanárkodásom idején élénkült meg kapcsolatom a *Tiszatáj*jal, lett barátsággá addig szerkesztő-szerző viszonyom a folyóirat szerkesztőivel, kik közül ketten egyetemi kollégáim voltak. Nem is igen törekedtem, hogy kortársi irodalmi mozgásokról beszámoljak, éppen elég munkát adott a felvilágosodás és a reformkor (romantika), a magyar és kelet-közép-európai irodalom története.

És most vissza Jókaihoz. A *Hétköznapi*ok bűvárlása nem egyszeri találkozása volt Kecskeméttel, az ott eltöltött idő (rajzolni is tanított, többek között a később népszínműíróként jeleskedő Abonyi Lajost, ez írói álnév), és a színjátszás sem volt az ifjú Jókai ellenére, jótékony célú előadáson mutatták be jogásztársaival a kor egyik sikerszerzőjének, Gaál Józsefnek *Szerelem és champagnei* című vígjátékot, melyben a női szerepet is egy ifjú jogászhallgató játszotta; ez aztán félreérté-

seket okozott, melyet viszont általános derültség oldott föl. Erre a színelőadásra, a jogászkodásra, a kecskeméti „idő”-re Jókai elbeszélésben, önéletrajzi írásokban sokszor emlékezett vissza, a páratlan humorral előadott történeteken a nosztalgikus visszagondolás csillan át.

S bár a megjelenés időpontjában elkerülte figyelmemet, a kutatás során rábukantam Orosz Lászlónak Jókai kecskeméti tartózkodása részleteit feltáró tanulmányára (előtte csak régi kecskeméti napilapok hasábjain írtak derék tollforgatók erről a témáról). A szerző nem volt ismeretlen előttem. Az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* szerkesztőjeként gondozta az általam írt szócikkeket; illetőleg korábban már becsültem Katona József életét és munkásságát bemutató írásait, a kritikai kiadást, az ezzel kapcsolatos színház- és kortörténeti tanulmányokat. A személyes megismerkedés csak megerősítette a művei olvastán róla bennem kialakult képet: öntudatos szerénysége, roppant tudása ellenére, vagy éppen ezért feltűnő visszafogottsága, választékos, de nem modoros, mindenféle manírtól mentes társalgása emlékezetes maradt számomra. Aztán úgy adódott (és itt átlépek a „másik” történetbe), hogy hetvenedik születésnapja alkalmából én köszönhettem: ha jól emlékszem, köszöntőm megjelent a *Forrásban*. Orosz Lászlóval nem találkoztam sokszor, de valamennyiről tartalmas beszélgetések emlékét őrzöm. Az Eötvös Kollégiumból került Kecskemétre tanítani, és lényegében Kecskeméten élte le életét, annak a műveltségnek ígézetében és szellemében, amit az Eötvös Kollégiumból hozott magával – nevelődésének másik színtere: Sárközi Márta otthonának szellemisége, mely megalapozta elkötelezettségét a *Válasz* folyóirat és munkatársai iránt. Csodáltam, miként tudta mindezt megőrizni egy szellemellenes korszakban, mint tudta ezt közvetíteni tanárként, és mint volt képes kialakítani azt a tudós-tanári magatartást, amely napjainkban csak nyomokban található meg. A *Forrásban* közölt kritikái, tanulmányai igazolják, mennyire benne élt, mennyire együtt élt korában/korával. Orosz László megírta Kecskemét irodalomtörténetét, Füzi László vázolta föl a legújabb periódust (melynek szerkesztőként közreműködője lett!). Ebből az irodalomtörténetből kezdtem igazán megérteni (s ezt kutatásaim elmélyítették), hogy Kecskemét miért lehetett egy darabig otthona Petőfinék és Jókainak, de azt is, mit hozott magával Pestre Katona József jogászi tanulmányaihoz és delectans actori tevékenységéhez. Hozzáteszem, hogy szegedi – kiváló – tanítványaim között bőven voltak kecskemétiiek, rajtuk keresztül a nem kevésbé kiváló magyartanárok üzentek nekem, általuk a kiváló iskolák és kiváló kecskeméti diákközösségek.

Visszatérve Jókaihoz: egészségügyi okai voltak, hogy Kecskemétet (és nem Pestet) választotta jogi stúdiumai színhelyéül; a törekeny, veszélyeztetett tüdejű ifjú megedződött a kecskeméti levegőben, remek barátokra lelt, kikkel később is ápolta kapcsolatait. Hogy a városba visszatérő Katona Józsefről el lehetne-e efféleket mondani, arról megoszlanak a vélemények. Orosz László utóbb Ady Endre mélyenszántó esszéjéből, *A magyar Pimodánból* idézte föl a megfelelő passzusokat, ebből a prózai alakba tördelt költői látomásból; Orosz László rendezte sajtó alá a kecskeméti évek írásos termését is.

S ha már egy pillanatra (hosszú pillanatra) átléptem az *egyik* történet határát, itt folytatom a *másik* történettel, amelybe belejátszik 1991 óta az „én történetem”,

mely már régen nem akar és nem is tud függetlenedni a párhuzamosan futó egyik történettől. Olyannyira nem, hogy a folyóirat munkájába való kései bekapcsolódást követőleg folyamatosan vagyok közleményeimmel jelen, évente több ízben köszönök be legkülönfélébb dolgozataimmal, nemegyszer (mint most) a szerkesztők szíves felszólítására.

Az első megjelenés ürügye Katona József „kerek” évfordulója volt: egy (hol másutt?) Kecskeméten (mondanom sem kell: mintaszerűen) megrendezett konferencia előadójaként a *Bánk bán* színi utasításaival foglalkoztam. Tézisem szerint: a korszak színésze, gesztus- és mimika-„tára” köszön vissza, hiszen Katona elsősorban előadásra (csak másodsorban nyomtatásra) szánta az első, kezdetlegesebb, bár így is sokat ígérő, a kor átlagos magyar drámairodalmát messze felülmúló változatot. A második, végleges változatra sem törölte, nem javította ezeket az utasításokat, a magyar színészet nem változott a közben eltelt fél évtized folyamán, a „síró-énekítő” iskolával még az 1830-as években is küszködtek színészeink, a vándortársulatok aktorai még tovább is. Előadásomat a szervező Kerényi Ferenc (többször írt a *Forrás*ba) kérte el a *Színháztudományi Szemle* számára, viszont a *Forrást* sem hagyhattam cserben. A megoldás a *Forrástól* érkezett: a szerkesztőség tanulmányblokkot szervezett *200 éve született Katona József* címmel. S hogy Katona József egyetlen *irodalmi* tevékenykedése se maradjon említetlen, Füzi László Márton László prózaíró-fordítót és engem arra kért, hogy tanulmányigényű ismertetésben számoljunk be a lírikus Katonáról, akinek nemrég láttak napvilágot versei – kötetben. A blokk egyébként tizenhárom közleményben emlékezett/emlékeztetett a szélesebb olvasóközönség előtt mégiscsak a *Bánk bán* alkotójaként ismert Katona Józsefre. A kecskemétiakat a két tudós-tanár, Orosz László és a költői-írói szótárakat megjelentető Beke József képviselte, a szűkebb értelemben vett irodalomtörténeti szakmát T. Erdélyi Ilona és Kerényi Ferenc. De a szerkesztő összmagyar találkozóra hívta a dráma/színháztörténet munkásait, a Vajdaságból a színháztörténész Gerold László küldött írást, Erdélyből Kötő József és Sebestyén Mihály publikált a számban: közeli és távolabbi, fővárosi és helyi, határon túli, egyek a Katona Józsefről való gondolkodásban, jelenlétükkel és a szám egészével jelzik a *Forrás* koncepciózus irodalompolitikáját, azt a kölcsönösséget, amely a földrajzi határokkal mit sem törődve hirdeti meg az egy érdeklődésű kutatók természetes egymásra találását, közösségét. A blokkot az erdélyi Jánosházy György, illetőleg Pintér Lajos versei keretezik. Még csak annyit: Füzi László 1989 júniusában vette át a főszerkesztői posztot az addig mb. szerkesztőként funkcionáló, sok éven át főszerkesztő-helyettesként munkálkodó Szekér Endrétől (akit időtlen idők óta ismertem).

Kitérőképpen, de talán mégsem egészen, írom ide korábbi jegyzeteimből az alábbiakat; e jegyzetek eleinte nem voltak összefüggésben a *Forrással*, de ahogy nemrég előkerültek egy elfelejtett dossziéból, összefüggésbe kerültek. Ekkor tudatosítottam magamnak, hogy *Forrás* címmel (tudomásom szerint) eddig három irodalmi orgánumban jutott nyomdafestékez. Az csupán érdekesség, hogy 1969-ben, Payer István szerkesztésében, évi háromszori megjelenéssel *Komárom megyei antológia* indult, idők múltával ebből nőtt ki a tatabányai székhelyű *Új Forrás*, amely mainapság is él és virul. Talán kevésbé ismeretes, hogy hajdani kormányzati

szándékból 1943/1944-ben *Forrás* elnevezéssel kezdeményeztek folyóiratot, nagy valószínűséggel (bár kifejezetten megnevezve nincs!) a kultúrdiplomáciában jeles érdemeket a magáénak mondható romanista-hungarológus-művelődéstörténész-államtitkár Hankiss János szervezésében és szerkesztésével. A hivatalosságot ékesen dokumentálja, hogy a folyóirat beköszöntőjét a „m. kir. Miniszterelnök”, Kállay Miklós jegyzi, aki Klebelsberg Kuno régebbi tézisét fejtette ki a „nemzeti politika és a nemzeti kultúra szoros egymásmellettségé”-ről, megszólítván a város és a falu „magyar értelmiség”-ét, felhíván a figyelmet arra: „*A mai világ nagy küzdelmében a magyar jövőnek ez a modernül felfegyverzett erőForrás*”-a, nevezetesen a politika és a kultúra összegződéséből adódó tudatos cselekvés, akarat álljon „rendelkezésre” a jelenben és a jövőben. A miniszterelnök „feladatjelölését” követi a kultuszminiszter nem túlságosan izgalmas cikke, Szinyei Merse Jenő folytatja a miniszterelnököt. Tormay Cécile nyitja az írók sorát (Hankissnak egyik témája volt az író élelműve), egy korábbi írásából emeltek ide részletet, ezt egészíti ki Herczeg Ferencnek egy – szintén már korábban publikált – rövidebb elbeszélése. A szerkesztő igyekezett minden író-töltőt bevonni a lap munkájába, mindazokat, akiket egy kormány-organum közölhetett (Illyés Gyula *Magyar Csillagjának* nem mindegyik szerzőjét közölhette). A névsor (az első számokat néztem ezúttal újra) mégis impozáns: Szabó Lőrinc és Weöres Sándor egy-egy versére bukkanhatunk, majd Sinka Istvántól Illés Endréig, Harsányi Zsolttól Németh Lászlóig, a délvidéki Herceg Jánostól az erdélyi Wass Albertig ível a sor. Karácsony Sándor ugyanúgy adott írást, mint Wlassics Gyula „báró és államtitkár”. És kísérleteztek Márai Sándor megnyerésével: *A kassai polgárok* nyomtatott változatából kiemelt részlet és kommentárja üzent az írónak: számítanak rá. Tamási Áron egy kolozsvári szabadegyetemi előadása a „népiség”-ről talán nem minden ponton felelt meg a kormányzati igényeknek, fogalomértelmezésében a „nemzeti politika” elég látványosan elválk a nemzeti irodalomtól. Íme egy megfontolandó részlet:

„Az örökös dolgában az írónak jut a legnehezebb feladat, mert őt egyedül a hűség kötelezi. A politikus ugyanis a gyakorlati élet útvesztőiben néha úgy elszakad az eszmétől, hogy később meg sem ismeri; a társadalmi újtó pedig a saját szenvedélyének zsákutcáiba tévedhet; az író azonban dolga és hivatása egyaránt arra kötelezi, hogy őrhelyén állva, egyedül az eszméhez legyen hűséges.”

Az elkötelezettségre felhívás ellenében hirdeti meg Tamási Áron (e korábbi előadását mégis válaszul szánja a hivatalosságnak) az írói szuverenitás, a tárgy-szerű tájékozódás és az erkölcsi helytállás eszméjét. A folyóiratot a történelem változásai sodorták el, a hiányzó magyar sajtó- és eszmetörténet nem teszi egyelőre lehetővé alaposabb értékelését; vitathatatlan érdemei és megkérdőjelezhető elgondolásai mérlegre tételét. Pedig érdemes volna tudni, miféle „Forrás” körül igyekezett a kormányzat összegyűjteni a magyar szellemiség egy részének képviselőit. A háttérintézményként megnevezett *Kulturális Egyesületek Szövetségéről* is jó volna az eddieknél pontosabb ismeretekkel rendelkezni.

Vissza (vagy előre) az 1969-es esztendőhöz, mely folyóiratunk történetének fordulópontja. A *Kiskunság*, melyet egy meg nem nevezett szerkesztőbizottság szerkesztett. Varga Mihály felelős szerkesztővel az élén(?) – egyetlen név a kolofonban – a jelzett esztendőben, annak rendje és módja szerint megjelentette

első számát. Ezután *Forrás* 1, 1969. március dátumjelöléssel (az évszám elé írt 1 felfogható úgy is – vagy csak úgy? –: *első* évfolyam) folytatásként és kezdeményezésként egyaránt értelmezhető, elhatárolás és (némi) visszautalás az előzményre. Továbbra is Varga Mihály funkcionál felelős szerkesztőként, de immár láthatóvá lett a szerkesztőbizottság. Érdeemes végigolvasni névsorát: Bodor Jenő, Buda Ferenc, Gyóni Lajos, Hatvani Dániel, Madarász László (a szerkesztőbizottság elnöke), Orosz László, Szekér Endre. Akad köztük, akit az emlékezők szélesebb köre felismer, akad olyan, aki a helyi emlékezetben, a folyóirat-történetben jut valamilyen helyhez. Goór Imre: technikai szerkesztő, az előfizetési díj egy évre 36 Ft, fél évre: 18 Ft. Jóllehet a névváltozás nem csak a név változása, valami újnak kezdete, szó sincs arról, hogy Petőfi kedves tája tagadtatott volna meg, sem az a kistrégiós tudat, melynek „fóruma” volt a „rég”, s maradt az „új” folyóirat.

Feltehetőleg helyesebb, ha feltételezzük, hogy a Város kisugárzása, befogadói-értelmezői-összegzői feladatköre, a tájjal együtt gondolkodó lényege hangsúlyozódik a névváltoztatással, „*Forrás*” a város is meg a kistrégió is, egymásra mutatnak, együtt lehet őket elgondolni. A címben megnevezett tárgykörök: Irodalom—Művészet—Tudomány, talán eszerint állt össze a szerkesztőség is. S ha a „vezércikk” helyén közölt írás, Pozsgay Imre frázisos 1919-e még az előírásoknak engedelmességet, s ha a szépirodalmi rovat még nem tudta magához vonzani a legnagyobb neveket (mint később), a tanulmányok, esszék, kritikák között több ma is fontos közleményre bukkanhatunk. Az 1967. január 27-i kecskeméti Ady-est vallomásos prózát, tudományosba hajló okfejtést egyaránt tartalmaz, az *Apolló* (1934–1940) legendás szerkesztője, az eredetileg angol szakos Gál István több írása messze túlelmelkedik a csupán helytörténeti jelentőségen: a *Tóth László mint az Apolló kiadója*, persze, folyóirat-történet, egy nemzedéki szerveződéskísérlete a Közép-Európa-tudomány széles körű megalapozására, egyben adalék a Kecskemét-központú kistrégió művelődéstörténetéhez meg a magyar irodaloméhoz, különösképpen Németh László működésére gondolva; mindenestre Tóth László „művének” (működésének) számontartása több diszciplína feladatának bizonyul. A nevéssé vált nyomdatulajdonos portréja bontakozik ki, azé, aki áldozatos kultúraszervezőként is megérdemli, hogy nevét beleírják „mindenféle könyvbe”. A folyóirat első évfolyamában Gál István *Kodály-emlékeket* idéz föl, levélközlésekkel. Az *Apolló* ugyanis Bartókot és Kodályt (meg többek között Márait) is megkereste, közölte, népszerűsítette. Heltai Nándor egy ismeretlen Móricz Zsigmond-levelet adott közre. A nyughatatlan, mindig tervező Móricz birtokot vásárolt, melynek árát nem tudta kifizetni, s a főispán segítségét kérte ahhoz, hogy részletekben törleszthessen. Nem túl jelentős ügy, a történet azonban rávilágít a ma már a hagyaték feldolgozása révén feltáruló móríci életvitelre, annak titkolt hétköznapijaira. Majdnem meglepő az esszé romanista-fordító mesterének, Gyergyai Albertnek felbukkanása az első évfolyamban. Még inkább, hogy Kosztolányi Dezső emblematisz versének, a *Hajnali részegségnek* elemzését vállalta; második írásában pedig a maga franciás-elegáns módján a *Nyugat* érzékeny és jó érzékű kritikusának, esszéistájának, Elek Artúrnak emlékéit idézte föl (Gyergyai a *Nyugatban* is tevékeny szerepet vállalt, elsősorban a modern francia irodalom közvetítésével). A legnagyobb meglepetéssel azonban

egy polémikus kritika szolgált – Benkő Ákos tollából. Ugyanis nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy vitába szálljon a *Népszabadság* félelmetes hírú, „éber” kritikusával, E. Fehér Pállal, aki a hont kivont tollával (írógépével) óvta a métely, az „elhajlás” ellen, amit Konrád György jogos feltűnést keltő *A látogató* című regényében felfedezni vélt. Ma már nehezen képzelhető el, hogy ez a regény miféle befogadástörténetre sarkallta kritikussait, erősen megosztván világfelfogás és esztétikai meggyőződés, valamint a narrációs stratégia értékelése szempontjait szem előtt tartva. Az ideológiai monopólium, a hatalom birtokosai káros tendenciát, ellenséges irányt, a „valóság”-esztétika eltorzulását vetették a szociográfiai hitelességgel, mikrorealizmust lélektani elemzéssel együtt alkalmazó, a francia újregénnyel való rokonságot feltételezhető író módszere ellen, eltérést a normául szabott, és már az 1960-as esztendőkből sem korszerűnek mondható „realizmus”-tól (még a „parttalan realizmus” kevéssé mélyen szántó elméletétől is féltették a magyar irodalmat), és nem feltétlenül esztétikai megfontolásokkal közeledtek ahhoz a „társadalomrajz”-hoz, amit *A látogató*-ból kiolvastak. Egy efféle *Népszabadság*-közlés figyelemfelhívásnak volt elkönnyvelhető, az „illetékes elvtárs”-ak éberségére, ideológiai megtorlására számítva. Benkő Ákos előbb a tekintély Szabolcsi Miklósról hivatkozott, aki még kéziratban (cenzorként?) olvasta el Konrád regényét, és nyilatkozott elismerőleg. Benkő Ákos ügyes diplomáciával méltatta, hogy E. Fehér ráérezett a regény fontos összetevőire, csak hogy E. Fehér negatívumait a maga kifejtette pozitívumra váltotta át, és esztétikai síkra terelte a vitát. Mindenesetre nem csekély bátorságra volt szükség ahhoz, nem csekély elszántságra és jó irodalmi érzékre, hogy a felismert irodalmi érték mellett kiálljon. Emlékezetem szerint a szegedi egyetem bölcsészkarán még az 1980-as esztendő második felében sem volt egészen kockázatmentes, ha egy egyetemi hallgató (egy-egy oktatóknál referátumul) az említett regény bemutatására vállalkozott, pedig akkor már Konrád megannyi műve nemzetközileg visszhangzott.

Javíthatatlan irodalomtörténészként az érdekelt, hogy a *Forrás* kezdeteiből mi maradt mára. Az első évfolyamot (évente ekkor még csak hat szám jelent meg) azért vettem a kezembe, hogy a sok-sok irodalmi-esztétikai fordulat (prózafor-dulat, lírafordulat, posztmodern stb.), alternatív színházi előadások után akad-e valami közös a mával, 1969-ben elindult-e valami, ami szerkesztő-, helyzet- és történelmi változások után is érvényesnek, hitelesnek könyvelhető el. Az első évfolyamot végigtekintve a tematikai és műfaji sokféleség volt feltűnő. Itt emlí-tem Hatvani Dániel szociográfiáját, mely békésen árul egy gyékényen Orosz László értő ismertetésével és Szekér Endre útirajzával. Az újraszerveződő folyó-irat tematikus blokkja és a lírába hajló Gyergyai-esszék nem kevésbé jelzik, hogy többféle ízlés, írásmód, műszemlélet keres, kaphat helyet egy folyóiratban, mely sosem kíván megfelelni a „hely szellemé”-ről. S ha a *Forrás* egy későbbi szá-mát veszem elő, s szinte taláalomra, akkor, ha nem is teljesen ugyanazt – mégis: a sokrétűséget üdvözölhetem. Így például a 2017. szeptemberi száma az egykori (de szívében ma is) vajdasági Domonkos Istvánnal nyit, Ladik Katalin és Virág Zoltán (azóta kötetben is kiadott) beszélgetését hozza, Dobozi Eszter képviseli a kecskeméti értelmiség kulturális tájékozódását *A bartóki modell és Szilágyi Domokos*

Bartók Béláról szóló *verskompozíciója* című tanulmányával, Tózsér Árpád a fiatalabb évfáratú *Kőríz Imre verseskötetéről* (Kalligram Kiadó) közöl tanulmányigényű ismertetést. Buda Ferenc és Vörös István a mai magyar líra eltérő irányait reprezentálják, Tandori Dezső *Arany János 200* illusztrált verses aforizmusaival szolgál, melyek tárgyilag a *Hamletre* nyitnak, Gábor Miklósnak legendákba vesző alakítására emlékeztetve, hogy az immár töredékes-kurta szólásokban megképződjék a külsőleg még oly lefokozott létezés feltárulni akarása. Füzi László *A világ változását* taglaló, önéletrajzi-kortörténeti elemekben szerfölött gazdag esszéjével (ez a IV. rész) történelem és egyes ember kölcsönös viszonylehetőségeit pendíti meg, személyes Kecskemét-rajzot adva, a *Forrásban* egy meghatározott időszakban közlők teljességre törő névsorát (is) felsorolva. A szegedi nyelvész-stilisztikakutató Büky László a világirodalomba rándul ki, Jarry nevezetes *Übü királya* Jékely Zoltán készítette fordítása ürügyén, a színmű utolsó szavától a „örök anyag”-ig íveltetve mondandóját. A lapszámot Kabdebó Lóránt zárja Illyés Gyula naplójegyzeteinek a tőle megszokott érzékeny bemutatásával.

Ez az a „pont”, ahol személyessé kell válnom. Amikor Ady Endre sokszor emlegetett, részlegesen feldolgozott, szomszédos irodalmakhoz fűződő kapcsolatait bemutató tanulmányomat felajánlottam a *Forrásnak*, nem sejtettem, miféle kontextusba kerül: vajdaságiba, erdélyibe, felvidékibe, magyar- és világirodalomba. Hogy a lapszámnak közepébe tördelődött, némi megdöbbenéssel vehettem észre, hogy dialógusszituációban jelölődött ki helye (és talán „jelentése” is). Ladik Katalin műveinek, művészetének színhelyei, szerb vonatkozásai elhanyagolhatatlan részei az életműnek, beszélgetőtársa, a szegedi egyetemen modern magyar irodalmat oktató Virág Zoltán szerb és horvát érdeklődése eléggé ismert. Ebből az aspektusból többletet kapott dolgozatom, olyant, mellyel kéz/gépiratos formájában még semmiképpen nem rendelkezett. S ha egyszer, másutt, talán egy tanulmánykötetben (vagy más összeállítás részeként, a világhálón) újra a nyilvánosság elé kerül, elveszíti ezt a többletet, és messze nem bizonyos, hogy bármi egyéb, dialógus-szituáció pótolja, helyettesíti, kiváltja azt, amit a *Forrás* szerkesztési tervezése, koncepciója révén kapott.

A lapszám egy fontos közleményéről külön, új bekezdésben kell szólnom, Kemény István *„a távolságot, mint üveggolyót”* című nagyon szép írásáról. Az alcím: *Ráthonyi Kinga kerámiái elé*. Az írást 16 lapon keresztül, fényezett papíron illusztrációk (fényképek) kísérik. A lap kiadója: a *Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.* Ez nagy segítség; a művészetköziséget programul kitzűző folyóirat nem elégedhet meg kötelezőnek tekintett rajzok, facsimilék, fotók stb. közreadásával, színesítendő a fekete-fehér—tiszta lap—betűrengeteg hosszú sorát. Hanem a címben jelölt *Művészet* a maga jogán szól bele a lap arculatának alakulástörténetébe, a József Attilát a kerámiákra ráolvasó Kemény István nyelvi műalkotás és művészi tárgy közössé varázsolódó „beszédét” („nyelvét”) idézi föl: *„Ráthonyi Kinga ilyen üveggolyókat készített nekünk, hogy megvédjen minket a távolság gonoszágai ellen. A lélek ürje ellen.”* Utóbb: a távolról a közelbe hoz *„egy elkóborolt pszichét. (...) Mert ez a talizmán dolga: közelt csinálni a távolságból.”* S ezt egészíti ki az eddig nem említett költő, Tóbiás Krisztián verse: *Rippl-Rónai József—Női profil (Zorka)*; aztán Vörös István hét Eurüdiké-sonettje.

Egy részlet:

*Ahogy a lepke változtatni tud
a távoli világon,
úgy nyitok távolról kaput,
vagy módosítok elképzelt irányon.*

Az – ismétlem – találomra kiemelt lapszám azt a hűséget mutatja föl, mely a sokszínűségben fedezi fel (mint ahogy hajdanában is innen indították a felfedező-irodalmi utakat) az érdeemeset, a különféle helyekről ide (és nem máshová) érkező szövegek párbeszéd-lehetőségeinek összecsengethetőségét, az egymásra vonatkoztatható zenei, keramikus, verses, prózai nyelvi műalkotásokat, ez az egymásra csendülés segít létrehozni azt a teret, amely eléggé behatárolt ahhoz, hogy szín, hang, szó egymásra ismerjen, ugyanakkor eléggé nyitott ahhoz, hogy kitessék, kihallatszódjék, kibukjék: ki-ki a maga szólamával járul hozzá – ismétlek – a művészetköziséghez mint létezési módhoz, mint „olvasásmódhoz”. Hogy az értelmezés is föllelje a maga helyét a szerkesztés szervezte kompozícióban. Mert minden folyóiratszám (ha „jól” szerkesztik): kompozíció. Ebben az értelemben az 1969. márciusi szám kezdemény, mely fokozatosan, de nem rejtett tudatossággal teljeseedik ki. 2017 nem 1969, de aligha kételkedhetünk benne, hogy sok közülük van egymáshoz.

Még valamiről nem lehet nem szólanom. A *Forrás* (sok mindenki jelesség mellett) láthatóan, és nem kevés tudatossággal, írhatnám úgy is, mindent megfontolva és mindent meggondolva, három költőnek biztosított minden időben és minden „mennysiség”-ben szabad helyet: Faludy Györgynek, Kovács András Ferencnek és Tandori Dezsőnek. A sorrendet ezúttal az ábécé határozta meg, más megfontolás nem. Mindhárom szerzőről – megint így írom: teljes joggal – sokat, sokszor, sokfélélt írtak (össze és vissza), a róluk szóló szakirodalom olyan terjedelmes (hozzájárultam), hogy végigolvasása szinte a lehetetlenséggel határos, noha filológus előtt nincsen lehetetlenség (igaz, tehetségtelenség olykor akad). Annyi bizonyosan – csak így odavetve – elfogadható, hogy három, teljesen különböző költőszemélyiségről van szó, Faludy és Tandori (önéletrajzi és más) prózája nem kevésbé jelentékeny. Hozzáteszem: az általam elolvasott anyagot tekintve sem leltem egymás irányába mutató utalásokat. Faludyról mostanában kevés szó esik, az egykor zajos ünneplést mintha a csönd váltotta volna föl: az 1930-as évekbeli pályakezdésétől fogva rajongókkal és szigorú, nemegyszer méltánytalan kritikusokkal találkozhatott. Az emigráció pedig a hazaitól eltérő kontextusba is elvitte anélkül, hogy a hazaitól költészetével elszakadt volna. Kovács András Ferenc pályáját igen sok, nagyon jól jegyzett kritikus méltatta, de az utóbbi időben egyesek részéről fölmerült az önisméltés vádjá (én nem osztom ezt a nézetet), az erősebb kritikai hang belevegyült a méltánylás szólamába. Tandori Dezső többszörös pályamódosításait több ízben kritikai értetlenség kísérte, miközben következetes és értő kritika mutatott rá a magyar líra lehetőségeit hihetetlen mértékben kitágító, újragondoló, saját hagyományértelmezést közvetítő jelentőségére, noha a már említett aforizmusait (mi tagadás) némi tanácstalanság fogadta. Ennyi „a közös”, amit hosszadalmas töprengés után kiizzadtam – annyit tennék még hozzá: benyomásaim alapján

nincsenek túlságosan sokan, akik egyként szívesen olvasnák *mindhárom* költő műveit, akiknek költészetelképzelésébe/értelmezésébe *mindhárom* költő majdnem egyforma megértéssel beleférne. Annál többről tudok, akik egyiket, másikat, legfeljebb kettőt közülük magasra tartanak, a harmadikat nem. Töredelmesen bevallom, *mindhárom* költőről több ízben írtam, *mindhárom* költő összehasonlító irodalomtudományi szemináriumain kutatási tárgyként funkcionált; a *Forrásban* Faludyról, Tandoriról publikáltam, KAF-ról másutt. *Mindhárom* költészetet megkíséreltem értelmezni, keresni helyüket a kortársak között, illetőleg a leginkább a magyar líra történetében játszott, általam feltételezett szerepük érdekel(t). Faludyt aztán Brechtel szembevettem (általában a német „használati lírá”-val), Tandori „világirodalmá”-ról is akadt néhány szavam.

Aligha volna célszerű egy nehezen körülírható szerkesztői „liberalizmus” vagy „nagyvonalúság” számlájára írni a három költő jelenlétét a *Forrásban*; nem csak azt érdemes rögzíteni, hogy a szerkesztő jó érzékkel kötötte a laphoz a sokat publikáló, divatosnak feltételezett lírikusokat. A három költő jelenléte a *Forrásban* a szó jó értelmében feltűnő; van ennek visszajelzése is a költők részéről. Tandori Dezső többször is dokumentálta, milyen (szoros) szálak fűzik a *Tiszatáj* mellett a *Forráshoz*, annak szerkesztőjéhez is (személy szerint). Mindezt azért gondoltam feltétlenül leírandónak, hogy a *Forrás* egyik megkülönböztető vonásáról elmondhassam: noha szerkesztőinek megvan a maguk irodalmi-művészeti „prioritása”, törekednek arra, hogy érzékeltessék: az irodalmi érték vezérli őket egy-egy költő megnyerésében, a magyar irodalom jelenkori-közeli múltbeli irányait, eseményt jelentő költői megnyilatkozásait, költészettani elgondolásait nem egy ki tudja, mennyire tárgyasítható verseny, versengés keretében szemlélik, mint ahogy a különféle modernségek között sem kívánnak „választani”, hanem teret óhajtanak biztosítani az érvényes, hiteles költői (és persze nem csak költői) megszólalásoknak, elképzeléseknek, értelmezéseknek. A kizárólagosság, az egy irány képviselése a többivel szemben szintén indokolható (volna), de a *Forrás* az értékpluralizmus elkötelezettje, kissé ironizálva: a virágozzék minden szó(virág), a folyóirat nem szólamszerű, de mélyen megélt, átélt irodalomélmények közvetítője.

A leginkább olyan tényezők volnának egy (még ennél is) terjedelmesebb tárgyalás során kiemelhetők, mint amelyek demonstrálják, milyen távlatokat segíthet feltárulni a költészet/művészet évszázadaira reagáló, egy, csak a nyelvi műalkotás iránt elkötelezett poéta, aki természetesen benne él önnön korában, nemcsak szeizmográfként jelzi a rengéseket, időnként maga is „reng”, résztvevő és vesztes, ritkábban nyertes egy személyben. A költészet „sorsá”-ról hivatalosan is akarnak dönteni, igaz, a legtöbb esetben csupán külső feltételek szigorításáig, lazításáig juthatnak el kormányzati „tényezők”, a hatalmi kisajátítás mindenkor erkölcsi bukásra van ítélve, cenzorok szavát nem zengik vissza az időnek bércei, a századok. Ellenben ők joggal félhetnek attól, hogy a költők megróják az ellenük fenekedőket (nem csak Dante int erre). A költői szó szabadságáért szállt síkra Faludy György, mikor tabutémák nyílt megnevezésével, megverselésével, a brechti *songok* és a franciás *chansonok* honi földre telepítésével módosította a költőiség fogalmát. Tandori Dezső a szabadságot maga testesíti meg szuverén

hagyományértelmezésével, a licentia poeticának új jelentéseket kölcsönözve, a poétai mezőt kítárva a végtelennek, végiggondoltatva a magyar líra fordulatokban gazdag periódusait, Kovács András Ferenc a magyar és a világirodalomból hiányzó, bár potenciálisan mégis ott rejtőző költők hangjait csendítette meg, átértelmezve zsoldárt és gyermekverset, erdélyi – panaszos és játékos – mondást, dolce stil nuovot, antikvitást és század-/ezredvéget, Calvustól Asztrovig, Lázary René Sándortól, Jack Cole-tól Ungerettóig, nemzetközi egér-szimpóziumig, miközben eleitől fogva (nemegyszer: eleinkből fogyva) Kovács András Ferenc maradt – KAF-álarcban, közéleti visszasságok vitriolos szavá tételével „élen járva”.

Nemcsak költőink voltak hívek a *Forráshoz*, hanem a folyóirat is költőinkhez. Faludy György centenáriumáról kevés magyar folyóirat emlékezett meg, a *Forrás* igen, a Tandori Dezső nyolcvanadik születésnapja alkalmából fölcsendült kardalban a *Forrás* éneke is ott zeng. Az irodalomtörténet majd nyugtázza poétáink befogadás- és hatástörténetét. A *Forrás* bizonyára ott fog szerepelni a sűrű lábjegyzetekben.

* * *

1991-ben kezdődött az én történetem (kalandom?) a *Forrással*, azóta tart, mondhatom, szünetet nem ismerve. Negyvennél többször töltöttem meg a rendelkezésre bocsátott oldalakat, reménykedve, hogy nem okoztam túl nagy károkat. Nem sorolom föl, mi és ki mindenről írtam, Faludyról is, Tandoriról is, mániámról is, megbízásból is, világirodalmi kalandozásaim köszönnek rám vissza a folyóirat évfolyamaiban tallózva. És természetesen Katona József, Petőfi Sándor, Jókai Mór (ez utóbbival az abszurd határáig hatoltam el), konferenciákon láttak vendégül, Katona Józsefről és Németh Lászlóról, valamint – mint említettem – Orosz Lászlóról szólva. Az 1991-es első találkozás óta fokozatosan megbarátkoztam a folyóirattal, szerkesztőivel, előbb teljesen hivatalosan, utóbb igazán barátilag találkozással velük, megvitatta közös témáinkat, bajainkat, örömeinket, olvasmányainkat. Az értekező próza művelőjének is szüksége van arra, hogy értő-baráti kezek szerkesszék műveit, de szüksége (volna) törzskávéházra, mint hajdan a szerzőknek, társszerzőknek, kritikusoknak. A törzskávéház volna második/harmadik otthonuk. Az évek során, s így szerencsésnek mondhatom ezen a téren magamat, törzskávéház helyett, második/harmadik otthonul folyóiratok jutottak, ahová szívesen küldök anyagot, ahol immár nem közömbös látogatóként fogadnak. Az egyik efféle otthon a *Forrás* lett, a folyóirat és székhelye, jelenleg Kecskemét Kápolna utcája. Ahol szívesen vagyok együtt másokkal. Ahol azt érzem, értjük egymást. Nem mindig vagyunk-lehetünk azonos véleményen, de akkor is (vagy éppen azért) a kölcsönös megbecsülés irányítja mondatainkat.

Most kellene valahonnan előhúznom (honnan?) egy nagyon frappáns („ütős” – ahogy ma mondani szokás) befejezést, csattanós zárómondatot. Egész úton hazafelé azon gondolkodám; de az égegyadta világon semmi más nem jutott eszembe, csak ennyi, Füzi Laci, Pintér Lajos, Bosznay Ági és mindenki, akit illet.

Köszönöm...

Szeged–Budapest, 2018. október–november